

ZVESTOBA CELOVITEMU RAZUMEVANJU LITERATURE

(Zapis ob šestdesetletnici Rudolfa Neuhäuserja)

V letošnjem juniju je v Celovcu praznoval šestdeseti rojstni dan Rudolf Neuhäuser, profesor na Slavističnem inštitutu Univerze v Celovcu. Profesorjev jubilej je pomemben tudi za slovensko slavistiko in kar nekam simbolno sovпада z dvajsetletnico slavistike na Univerzi v Celovcu. Za znanstveno in tudi siceršnje javno delovanje profesorja Neuhäuserja ima sočasnost obeh jubilejev dejansko globlji, simbolni pomen. Njegova prava vrednost se nam razkrije, ko premislimo jubilentovo znanstveno delo in se spomnimo na nekatera biografska dejstva. Jubilentova biografija nam kaže, da se je široko razgledani in na mnogih področjih slavistike in literarne vede nasploh ustvarjalno delujoči znanstvenik prav na začetku svojega delovanja na novoustanovljeni avstrijski univerzi v Celovcu začel ukvarjati tudi s slovensko literaturo. Najbrž ni naključje, da ima prva Neuhäuserjeva slovenistična razprava *Aus der Geschichte der russisch-slowenischen Kulturbeziehungen der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts*, objavljena v *Letnem poročilu Zvezne gimnazije za Slovence v Celovcu* (1977), širši kulturološki značaj, ko se ob preglednem povzetku slovensko-ruskih literarnih zvez iz druge polovice 19. stoletja in obdobja moderne ukvarja s problematiko slovanofilstva in panslavizma pri Slovencih in še posebej delovanjem na Dunaju bivajočega pravoslavnega duhovnika in ruskega diplomata M. F. Rajevskega (1811–1884) ter njegovimi stiki s Franom Levcem, Franom Celestinom, Slovensko matico in podrobneje Korošcem Matijo Majarjem – Ziljskim. Razprava sicer ne sodi med pomembnejša Neuhäuserjeva dela in je ne bi omenjali, če v njej ne bi zasledili nastavkov specifičnega razumevanja značaja in nalog slovenistike, slavistike in, vsaj posredno, literarne vede nasploh. V razpravi prisotno navezovanje čisto literarne oziroma primerjalnoliterarne obravnave slovensko-ruskega gradiva z zgodovinskokulturološkim in širše zgodovinskim kontekstom Avstrije in Vzhodne Evrope 19. stoletja in še posebej znanstvenikov kritični odnos do »predolgo« trajajoče, pri Slovanih v drugo polovico 19. stoletja podaljšane romantike in njenih nacionalno-ideoloških predsodkov – mesijanske (pri Rusu Rajevskem) in ilirsko utopične narave (pri Slovencu Majarju – Ziljskem) – nas navezujeta na izhodišča in načela, izražena v doslej najbolj markantnem programskem teoretskem besedilu Rudolfa Neuhäuserja *Paradigmen der Literaturwissenschaft*, objavljenem kot 17. zvezek v seriji *Klagenfurter Universitätsreden* leta 1984. Razprava nadaljuje in dopolnjuje profesorjevo nastopno predavanje na Univerzi v Celovcu *Gedanken zum Verhältnis von Literatur, Wissenschaft und Wahrheit* iz leta 1975 in razkriva znanstvenikovo dialoško vpetost v sodobno dogajanje na področju literarne vede in hkrati človeško prizadet odnos do razmer v sodobnem svetu in še posebej v okolju avstrijske Koroške, v katerem je zasedel mesto univerzitetnega profesorja *slavista*. Zato najbrž zopet ni slučaj, da je svoje programsko besedilo Rudolf Neuhäuser prebral 27. maja 1983 v Celovcu na Tretjem slavističnem srečanju univerz v Celovcu in Ljubljani. Srečanje z ljubljanskimi slavisti in še posebej slovenisti mu je ponudilo priložnost, da je ob problematiziranju literarne zgodovine na opozorilih teoretika estetike recepcije H. R. Jauša in francoskega strukturalista Rolanda Barthesa ter protipostavljanju literarne zgodovine in literarne znanosti problematiziral tudi odnos do t. i. malih literatur in še posebej primerjalne zgodovine slovanskih literatur.

Rudolf Neuhäuser se zavzema za prenovljeno literarno znanost in zavrača tradicionalno literarno zgodovino, še posebej tisto, v kateri po njegovem mnenju še vedno živi dediščina romantike v aspiracijah po velikih, vseobsegajočih sistemih, pa naj gre za filozofske idealistične ali marksistične utopično-socialistične sisteme. — Na področju slavistike naj bi se tradicionalni historizem izrazil predvsem v primerjalni zgodovini slovanskih literatur, ki tako ali drugače nadaljuje herderjanske »metafizične in narodopisne spekulacije« in od jezikovne sorodnosti slovanskih jezikov prehaja k podmenam o neki »skupni slovanski kulturi« in podobnem ter se pri sovjetskih dogmatikih (N. I. Kravcovu, D. Markovu idr.) navezuje na čisto

politično-ideološke danosti, pri sicer izjemno pomembnem zahodnoevropskem slavistu Dmitriju Tšičevskem in njegovi *Vergleichende Geschichte der slawischen Literaturen*, v kateri je avtor kritičen do mnogih primerjalnoslovanskih posplošitev, pa bolj na jezikoslovne, etnične in občehistorične kategorije tipa »slovanska zavest«, tako da tudi pri Tšičevskem ostajata navidez pomembna kriterija »tesna povezanost slovanskih literatur« in »stilistična enotnost« teh literatur vprašljiva, ker ne upoštevata širše in večkrat pomembnejše povezanosti slovanskih literatur z neslovanskimi evropskimi literaturami. — Taka kritika »slovanske« literarne zgodovine je bila za slovenske slaviste sicer nekoliko zapoznala, vendar po eni strani zanimiva kot ilustracija neke tradicije, ki je bila v Sloveniji že zdavnaj presežena in zavrnjena, po drugi strani pa smo slovenski slavisti v njej zasledili vzpodbudni signal, ki nas je opozarjal na svetovljanske, za avstrijsko Koroško tistega časa ne ravno tipične razsežnosti in razglede samosvojega Rudolfa Neuhäuserja. — Ti razgledi se eksplicitno razkrijejo v Neuhäuserjevi zahtevi po priznanju tudi »najmanjših slovanskih literatur« kot »samostojnih študijskih objektov«, ki jih je treba kot take obravnavati v vseh pogledih, in s tem presegati nacionalne omejitve ter upoštevati prepletenost literarnih tradicij v evropskem in zunajevropskem literarnem razvoju. Rudolf Neuhäuser v tem pogledu kakor da dopolnjuje Goethejevo videnje in odnos do »svetovne literature«, izhaja namreč iz prepričanja, da v sodobnosti niso preseženi samo »veliki, vseobsegajoči, vase zaprti ideološki sistemi«, ampak da je presežen iz renesanse in humanizma podedovani »evrocentrizen« in da je revolucija na področju informacijskih medijev skrčila svet do tistega, kar imenuje Marshall McLuhan »globalna vas«; ta zahteva nov intelektualni profil na ravni »univerzalnega stanja zavesti«, s tem pa nove paradigme tudi v humanističnih vedah/znanostih. — Na literarnem področju naj bi se nove paradigme izrazile v premagovanju literarnozgodovinske krize tako z vrnitvijo k analizi znotrajbesedilne strukture kot s prehodom od besedila na zgodovinski (družbeni) in recepcijskohistorični kontekst. V obeh primerih je po sodbi Rudolfa Neuhäuserja rezultat teh prizadevanj ustrezen samo takrat, ko literarna veda ostaja avtonomna disciplina, ki posveča osrednjo pozornost »literarnemu nizu« (termin ruskih formalistov) in njegovi relativni avtonomiji, utemeljeni s strukturalističnega vidika v posebni strukturi literarnega besedila in s fenomenološkega vidika v posebnem načinu biti (*Seinsweise*) v besedilu. — Lastno razumevanje literarne vede in še posebej literarne zgodovine vidi Rudolf Neuhäuser v tem, kar bi Vjač. Vs. Ivanov imenoval »soodnos dinamičnega preučevanja evolucije besedila in kulture«. Rudolf Neuhäuser povezuje takšno preučevanje z vizijo »globalne vasi«, samo preučevanje pa naj bi po njegovem prepričanju izhajalo iz dojetja tako specifične literarne strukture (s sintaktičnega, semantičnega in pragmatičnega vidika) literarnih besedil kot v njih izraženega konteksta (literarnega oziroma medbesedilnega in zunajliterarnega) in privedlo k sintetični vednosti o tem, kako so pretekle kulture in družbe obvladovale problematiko individualne in družbene biti. Takšna sinteza naj ne bi bila sama sebi namen, koristila naj bi razumevanju sodobnosti.

Rudolf Neuhäuser je ostal zvest tem načelom, če govorimo o njem z vidika celovitega razumevanja literature, prav do danes. — Interes za slovensko literaturo je v skladu z nakazanimi literarnovednimi paradigmami usmerjal tako na obravnavo znotrajbesedilne strukture (na primer v razpravah: *Zur Rolle der Lautinstrumentierung und Lautmetapher im lyrischen Gedicht der Romantik an hand von Beispielen aus den Poesije von Prešeren*, *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana, 1981; *Reim und Lautstruktur in Vida Taufers Versband »Veje v vetru«*, *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana, 1987) kot na raziskovanje primerjalnoliterarnih vprašanj s področja slovensko-avstrijsko-nemških in širše evropskih literarnih zvez in odnosov (razprave: *Stanko Majcens frühe expressionistische Dichtung im Vergleich mit dem deutschen Expressionismus*, *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana, 1984; *Zum Beginn des Expressionismus in der deutschen und slowenischen Literatur: Eine vergleichende Studie*, *Festschrift für Wolfgang Gesemann*, zv. 2, Neuried, 1986;

Oton Župančič und die Wiener Moderne, *Dona slavica aenipontana. In honorem Herbert Schelesnikers*, München, 1987) in literarne evolucije (Nekaj pripomb k evoluciji mladega Župančiča med leti 1895–1899, *Simpozij o Otonu Župančiču*, Ljubljana, 1979; Randbemerkungen zur frühen Dichtung Josip Murns, *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana, 1983). Slovensko literaturo je obravnaval v časovnem razponu, ki se mu tudi sicer posveča, tj. od obdobja romantike oziroma predromantike naprej, in z njemu lastno natančnostjo, ki ob konkretnih detajlih ne pozablja na širši kontekst in – sodobnost. V prej omenjenem razpravljanju o glasovni instrumentaciji in glasovni metafori v lirski pesmi romantike na primerih iz Prešerna, objavljenem tudi v reviji Jezik in slovstvo 26 (1980/81), tako na primer na koncu ugotavlja:

Ti primeri iz Poezij kažejo, kako zelo prispeva k učinku Prešernove pesmi virtuosno obvladanje glasovne instrumentacije. Ta ne deluje samo v smislu romantičnega pojmovanja muzikalnega kot »prvine« umetnosti /.../ ampak dodatno prispeva še tisto privzdignjenost v transcendenco, v večno veljavnost, ki verze šele spremeni v umetnino. /.../ Kompleksna organizacija glasovne strukture je komaj ponovljiva, kar je razvidno iz Prešernovih lastnih prevodov. To tudi razloži, zakaj Prešernova lirika pri nemškem bralcu ni naletela na pričakovani odnos.

Rudolf Neuhäuser je zaslužen, kot celovški univerzitetni slavistični inštitut nasploh, tudi za neposredno propagiranje slovenske kulture in še posebej literature v Avstriji in Nemčiji. Tako je na primer sodeloval pri objavi dveh pomembnih knjig: skupaj z Borisom Paternujem in Klausom Detlefom Olofom pri izdaji dvojezične antologije sodobne slovenske lirike *Na zeleni strehi vetra: Auf dem grünen Dach des Windes* (Celovec, 1980) in s Helgo Glušič in K. D. Olofom zbornika sodobnih slovenskih pripovednih besedil *Zeichen und Wege: Slowenische Erzähler der Gegenwart* (Trst, Celovec, 1985).

Osrednja pozornost Rudolfa Neuhäuserja velja ruski literaturi: ruski predromantiki in romantiki, ruskemu realizmu, avantgardi, 20. stoletju nasploh, še posebej sodobnemu literarnemu dogajanju, in nad vsem tem umetnosti F. M. Dostojevskega. — V okviru raziskav ruske predromantike in romantike je Rudolf Neuhäuser izdal zanimivo knjigo razprav *Towards the Romantic Age: Essays on Sentimental and Preromantic Literature in Russia* (1974) in morda najcelovitejši rusistični kompendij za preučevanje poetike in estetike ruske romantike *The Romantic Age in Russian Literature: Poetic and Esthetic Norms: An Anthology of Original Texts (1800–1850)* (München, izd. O. Sagner, 1975). — V rusističnih krogih sta bili zapaženi dokaj inovativni razmišljanji o ruskem realizmu petdesetih let, ki ga Rudolf Neuhäuser označuje s terminom ‚bidermajer‘ oziroma ‚realidealizem‘, da bi ga tako ločil od zgodnjega ruskega realizma obdobja »naturalne šole« in ruskega realizma velikih romanov šestdesetih in sedemdesetih let (Zur Frage des literarischen Biedermeiers in Russland (Die Literatur der fünfziger Jahre) in *Das »Biedermeier« (Realidealismus) in der russischen Lyrik der fünfziger Jahre des 19. Jahrhunderts*, oboje v *Wiener slawistischer Almanach* 10 (1982) in 15 (1985). — Rusko 20. stoletje je zajel z naratološkimi raziskavami (Wertung und Erzählperspektive in der zeitgenössischen sowjetischen Erzählung, *Slavistična revija* 27 (1979), s tipološkega vidika (»Avangard« i »avangardizm« – po materialam ruskoj literatury, v posebni številki revije *Umjetnost riječi: Književnost, avangarda, revolucija*, Zagreb, 1981), posvečal se je žanrski problematiki (*The Russian Short Story 1917–1980, The Russian Short Story: A Critical History*, Boston, 1986) in interpretacijam posameznih literarnih del, tako pripovednih (J. Trifonov: Langer Abschied, *Die russische Novelle*, ur. B. Zelinsky (Düsseldorf: Bagel, 1982) kot dramskih (Wampilow: Die Entenjagd, *Das russische Drama*, ur. B. Zelinsky (Düsseldorf: Bagel, 1982). — Na poseben način je pritegnilo Rudolfa Neuhäuserja najnovejše obdobje »perestrojke« in »postperestrojke«; naveličan sodobne »prozaičnosti« se je podal v svet sodobne lirike, ki ga pa bolj kot z notranjo strukturo zaposluje z novo »lirsko-nelirsko« tematiko oziroma novo podobo »razpršenega« lirskega subjekta v kritičnem času »razdejanega smisla«

(Entwicklungstendenzen der russischen Lyrik seit Beginn der »Perestrojka«, v tisku pri *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 1993). — Med deli iz območja ruskega 20. stoletja bi morda posebej opozorili na že omenjeno Neuhäuserjevo tipološko razpravo o ruski avantgardi zaradi polemične izpostavitve ‚konteksta‘. Šele poznavanje sočasnega ruskega oziroma sovjetskega družbenega in literarnega konteksta naj bi razkrilo avantgardno funkcijo proze Bulgakova, gola primerjava te proze s sočasnimi avantgardnimi tokovi bi ji napačno pripisala bolj ali manj restavratsko vlogo.

Dostojevski. O tem bi se dala napisati posebna študija. Rudolf Neuhäuser ni samo zavzet bralec in nepotešen raziskovalec tega »umetnika posebnega tipa« (M. Bahtin), marveč tudi človek, ki sicer načelno zavrača čaščenje »genija«, še posebej romantično-idealistično, ki se je v praksi nevarno razraščalo (in se, žal, še vedno razrašča) v verigo »genij – veliki duh – veliki duh naroda...« in zbuvalo (in še zbuja) temu ustrezno anti-čaščenje, vendar z vso zagnanostjo, ki jo premore, dela za F. M. Dostojevskega, propagira in razlaga njegovo »novo besedo« – še posebej s tistega vidika, ki ga je izrazil v svojem doslej najpomembnejšem objavljenem dostojevskološkem delu *Das Frühwerk Dostoevskijs: Literarische Tradition und gesellschaftlicher Anspruch* (Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1979), ko je razpravljal o spoznanju Dostojevskega o »zavestoblikujoči moči literature« in s tem povezani, tudi v sodobnosti zelo aktualni, potrebi po »kritičnem presojanju jezika kot instrumenta diverzних ideologij«. — In tako je bil Rudolf Neuhäuser med ustanovitelji najprej severnoameriškega, potem kar svetovnega Mednarodnega združenja dostojevskologov (International Dostoevsky Society), danes je njegov predsednik, dolga leta (1980–1989) je bil izdajatelj in urednik glasila tega združenja *Dostoevsky Studies* in vedno med organizatorji dostojevskoloških simpozijev IDS, med drugim tudi sedmega simpozija, ki se je pod naslovom »Dostojevski in 20. stoletje« julija meseca leta 1989 odvijal v Ljubljani v organizaciji rusistične katedre Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Na simpoziju se je v »letu padca Berlinskega zida« nazadnje tudi uresničilo prizadevanje IDS, da v svoja raziskovalna prizadevanja vključi ne samo »oficijalne« predstavnike dostojevskologov, marveč širši krog ustvarjalnih dostojevskologov iz Rusije. — Ob množici dostojevskoloških del Rudolfa Neuhäuserja, ki jih tu ne moremo niti omeniti, dostojevskologi z zanimanjem pričakujemo pri založbi Böhlau Verlag napovedani knjigi *F. M. Dostoevskij: Die grossen Romane und Erzählungen in F. M. Dostoevskij und M. Selimovič: Eine Vergleichende Studie*.*

Naj nam Rudolf Neuhäuser ne zameri, če bomo na tem mestu dali prednost njegovi prizadetosti za Besedo bosanskega pisatelja Meše Selimoviča, ki je podobno kot F. M. Dostojevski v 19. stoletju izrazil v 20. stoletju v svojih velikih stvaritvah stremljenja in značilnosti svojega časa in zaslutil grozo sodobnosti na koncu romana *Trdnjava* v besedah resignacije: »Mi bodo tudi tile moji otroci šli isto žalostno pot, ko odrastejo? /.../ Nočem verjeti, čeprav ne morem odgnati strahu.«

S temi besedami ne bi hoteli reči nič drugega kot samo to, da nas humaniste na srečo in kljub vsemu povezuje zavzetost za Besedo, njeno lepoto in možnost, da izrazi resnico, da smo brez iluzij, vendar ne brez moči in volje za ustvarjalno delo. Ob tej misli želimo ljubljanski znanci Rudolfu Neuhäuserju še veliko uspehov, mednje bi štel tudi prispevek k ustvarjalnemu in razumevaločemu sodelovanju slavistov iz Celovca in Ljubljane.

Aleksander Skaza

Filozofska fakulteta v Ljubljani

*Knjiga o Dostojevskem je medtem že izšla.